

УДК 343.13:341.4

Надія Сенченко,

канд. юр. наук, доцент кафедри кримінального права і правосуддя

Чернігівського національного технологічного університету

СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Стаття присвячена аналізу положень кримінально-процесуального законодавства, що регламентує відносини в сфері міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, визначено стан правової регламентації міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні в Україні.

Ключові слова: кримінальне провадження, міжнародне співробітництво, суб'єкт, принципи, кримінально-процесуальні відносини, держава.

Статья посвящена анализу положений уголовно-процессуального законодательства, регламентирующего отношения в сфере международного сотрудничества в ходе уголовного производства, определены состояние правовой регламентации международного сотрудничества в уголовном производстве Украины.

Ключевые слова: уголовное производство, международное сотрудничество, субъект, принципы, уголовно-процесуальные отношения, государство.

The article is devoted to the analysis of the provisions of the criminal procedural law regulating the relations in the field of international cooperation

during the criminal proceedings, the stan of the pragmatism of the interagency cooperation in the criminal proceedings in Ukraine.

Key words: criminal proceedings, international cooperation, subject, principles, criminal-procedural relations, state.

Постановка проблеми. Шлях України до європейського співтовариства, динамічний розвиток її міжнародного співробітництва з європейськими країнами у всіх сферах суспільного життя, в тому числі і у галузі кримінального процесу, висувають перед вітчизняною наукою кримінального процесуального права та перед законодавцем нові завдання, сутність яких, полягає, насамперед, у створенні такого правового забезпечення міжнародного співробітництва у цій сфері, що дозволить ефективно вирішувати завдання кримінального провадження і усуватиме перешкоди для його здійснення. Вперше на рівні національного законодавства Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) передбачено окремий Розділ IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження», що визначає процесуальний механізм його здійснення.

У сучасних умовах посилення транснаціонального характеру злочинності все більша кількість осіб, які обвинувачуються у вчиненні злочинів на території окремої держави, намагаються уникнути відповідальності, переховуючись в іншій країні. В зв'язку з цим, зусиль однієї чи навіть декількох держав виявляється недостатньо для забезпечення належної протидії злочинним проявам. Одним із пріоритетних шляхів вирішення цієї проблеми є ефективне міжнародне співробітництво під час кримінального провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням особливостей міжнародного співробітництва під час кримінального провадження займалися такі науковці: Антонюк А.Б., Виноградова О.І.,

Волеводз А.Г., Гавриш Т.С., Грошевий Ю.М., Карпенко М.І., Коваленко В.В., Лобойко Л.М., Маланюк А.Г., Мінка П.П., Мінка П.Я., Натура А.І., Пашковський М.І., Підгородинська А.В., Сердюк В.В., Смирнов М.І., Тацій В.Я., Тертишник В.М., Тертишник О.В., Удалова Л.Д., Черноус Ю.М. та інші.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасного стану правової регламентації міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах постійне зростання у світі процесів глобалізації обумовлює пошук спільних шляхів підвищення ефективності протидії транснаціональним видам злочинності, розширення контактів, перш за все, правоохоронних та судових органів різних країн. Здійснення кримінального провадження та встановлення обставин, які підлягають доказуванню, необхідних для винесення законного, обґрунтованого і вмотивованого вироку у кримінальному провадженні щодо злочинів, вчинених іноземними громадянами на території України, громадянами України за кордоном або міжнародними злочинними групами, можливо тільки за допомогою реалізації механізму міжнародного співробітництва [1, с. 724]. Тому, перш ніж дослідити сучасний стан правової регламентації міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, на нашу думку, доцільно проаналізувати історичні аспекти становлення відповідного співробітництва між державами.

Принцип співробітництва держав є нормою *jus cogens* (незаперечне право, тверде право), одним із принципів міжнародного права, закріплених у Статуті Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) 1945 р., Конвенції про право міжнародних договорів 1969 р., Декларації про принципи міжнародного права 1970 р., Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р. та інших міжнародних документах [2, с. 106].

Необхідність міжнародного співробітництва під час кримінального провадження породив найбільш важливий міжнародно-правовий принцип – принцип співробітництва держав між собою відповідно до Статуту ООН. З історичного розвитку міжнародного співробітництва випливає, що ідея співробітництва як принцип знайшла своє відображення в Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. [3]. Даний принцип зобов'язує держави співробітничати незалежно від їхньої політичної, економічної, соціальної і правової систем. У той же час, з юридичної точки зору даний принцип не безперечний, оскільки зобов'язати де-юре яку-небудь державу до співробітництва представляється досить проблематичним. Тому й не дивно, що й до цього часу механізму, що юридично забезпечує цей обов'язок немає. Швидше за все, цей принцип носить характер ідеї, оскільки, як зазначається в Декларації про принципи міжнародного права, прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН у 1970 р., – сумлінне дотримання принципів міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами, і сумлінне виконання державами зобов'язань, прийнятих відповідно до Статуту, мають найважливіше значення для підтримки міжнародної безпеки і досягнення інших цілей ООН [4, с. 10].

На думку О. І. Виноградової, вищезазначене повною мірою відноситься до співробітництва держав при наданні правової допомоги по кримінальних справах, що, у цілому є допоміжним стосовно внутрішньодержавних мір боротьби зі злочинністю. Але іноді воно відіграє визначальну роль. Правова допомога по кримінальних справах є однією з форм міжнародного співробітництва і його пріоритетним напрямком [5, с. 90].

Після здобуття незалежності України починається робота по зближенню національного законодавства до міжнародного, насамперед європейського, в тому числі й у сфері співробітництва в кримінальному провадженні. Початком такого безпосереднього діалогу України та Європейського Союзу (далі – ЄС) стала Угода про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими співтовариствами та їхніми

державами-членами від 14.06.1994 р., зважаючи на те, що існує необхідний зв'язок між повним впровадженням партнерства, з одного боку, та продовженням і завершенням Україною політичних, економічних і правових реформ, з іншого боку, а також уведенням факторів, необхідних для співробітництва, особливо у контексті висновків Боннської конференції НБСЄ цей діалог переріс у програму конкретних дій України та ЄС у кримінально-правовій сфері із набуттям чинності для України Угоди з 01.03.1998 р. та схваленням Європейською Радою 11.12.1999 р. Спільної стратегії ЄС щодо України стосовно спільної зацікавленості в питаннях співробітництва в галузі боротьби з нелегальною імміграцією та торгівлею людьми.

Саме після цього Україною були зроблені важливі кроки в напрямі наближення вітчизняного законодавства до вимог права ЄС, пов'язані з низкою нормативно-правових актів. Спочатку Указом Президента України від 14.09.2000 р. була схвалена Програма інтеграції України до Європейського Союзу, яка підкреслила необхідність максимального використання наявних зовнішніх можливостей для наближення України до членства в ЄС і, зокрема, у проекті так званого «третього стовпа», який становить співробітництво судових і правоохоронних органів [6].

Одночасно зі співпрацею з ЄС та іншими міжнародними організаціями, Україна має значний досвід стосовно співробітництва з іноземними державами під час кримінального провадження, в чому саме і проявляються особливості договірного регулювання міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Так, подібні до вищезазначених, але вже двосторонні договори укладені Україною із Китайською Народною Республікою (1992 р.), Литовською Республікою (1993 р.), Республікою Польща (1993 р.), Республікою Молдова (1993 р.), Естонською Республікою (1995 р.), Грузією (1995 р.), Латвійською Республікою (1995 р.) тощо. Чинними є також Угода про співробітництво міністерств внутрішніх справ України та Угорщини від 12.12.1992 р., Договір про співробітництво між

міністерствами внутрішніх справ України та Литовської Республіки від 30.05.1992 р., Угода про співробітництво між міністерствами внутрішніх справ України та Латвійської Республіки щодо боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин від 21.10.1992 р.

Взагалі, в Україні діє близько 30 двосторонніх договорів про правову допомогу у кримінальних справах із країнами як ближнього, так і далекого зарубіжжя. Значення договірної співробітництва полягає в тому, що договори визначають обсяги і види правової допомоги при розслідуванні злочинів, можливість застосування норм процесуального законодавства запитуючої сторони під час виконання доручення, умови, підстави і порядок видачі осіб для кримінального переслідування тощо [7, с. 114].

Варто зазначити, що в 2011 році Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 року був доповнений положеннями про надання міжнародної правової допомоги та перейняття кримінального переслідування, однак і після цього не можна було говорити, що міжнародне співробітництво у кримінальних провадженнях між Україною та іншими державами регулювалась на законодавчому рівні належним чином.

Новий етап розвитку кримінального процесуального інституту міжнародного співробітництва в Україні зумовлений як прийняттям у 2012 році нового КПК України, так і початком процесу входження України як асоційованого члена до Європейської спільноти [8, с. 234]. Так, з прийняттям нового КПК України 13 квітня 2012 року питанням регулювання міжнародного співробітництва під час кримінального провадження присвячено Розділ ІХ КПК України «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» (статті 541-614).

З прийняттям КПК України 13 квітня 2012 року одержало легальне визначення в національному законодавстві поняття міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Так, відповідно до ст. 542 КПК України міжнародне співробітництво під час кримінального провадження полягає у вжитті необхідних заходів з метою надання

міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків [9].

Сучасний стан правової регламентації міжнародного співробітництва у кримінальному судочинстві в Україні характеризується тим, що поглиблюється роль та значення міжнародного та національного права під час здійснення зовнішнього контролю за злочинними проявами та застосуванням державного примусу до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення.

Співробітництво держав у кримінальному провадженні може будуватися лише відповідно до чинних у міжнародному праві та національних правових системах приписів. Такі приписи закріплюються в джерелах права, які регламентують взаємодію держав у кримінальному провадженні [10, с. 116]. Загалом міжнародним співтовариством розроблено універсальні міжнародні договори у сфері кримінального судочинства, спрямовані на забезпечення державам-учасницям можливості надавати одна одній правову допомогу в кримінальних провадженнях, вирішувати питання про екстрадицію чи про перейняття кримінального переслідування при неможливості реалізації екстрадиційної процедури, визнавати і приймати до виконання вирок суду щодо особи, яка перебуває на території запитуваної держави, передавати засуджену особу для відбування покарання державі її громадянства тощо.

З цією метою сформована певна структура регулювання даних правовідносин, яка складається з двох частин – міжнародної і внутрішньодержавної. До складу міжнародної частини входять усі укладені чи ратифіковані Україною міжнародно-правові акти, що повністю чи частково присвячені питанням процесуального співробітництва. При цьому, згідно з ч. 1 ст. 9 Конституції України та ч. 1 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 року вони є невід'ємною

частиною національного законодавства України, у системі якого займали донедавна домінуюче і першочергове місце. Таке домінування було зумовлене відсутністю в Україні внутрішньодержавного закону, що регулював би порядок взаємодії з іноземними органами при здійсненні кримінального переслідування. Проте нині можна з впевненістю стверджувати, що на якісно новий рівень розвитку вийшло внутрішньодержавне законодавство України, що пов'язано із прийняттям КПК України, де окремим розділом «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» прописано порядок та коло суб'єктів надання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні [11, с. 235].

Таким чином, у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві щодо питання регулювання міжнародного співробітництва виокремлюються декілька законодавчих блоків: конституційні норми, норми чинних міжнародних договорів та норми КПК України й інших законів України [10, с. 116]. Це знайшло своє відображення в ч. 2 ст. 1 КПК України, відповідно до якої кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу та інших законів України [9].

Як ми зазначили вище, КПК України містить окремий розділ IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження», що включає з'ясування таких окремих положень, що стосуються загальних засад міжнародного співробітництва, міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція), кримінального провадження у порядку перейняття, визнання та виконання вироків іноземних судів та передання засуджених осіб [12, с. 507].

Що стосується міжнародно-правових договорів, які регулюють міжнародне співробітництво під час кримінального провадження то можна виділити такі:

1. Універсальні багатосторонні міжнародні договори з питань прав людини (які регламентують питання, у тому числі і кримінальної юстиції), зокрема, Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Конвенція із захисту прав людини і основоположних свобод 1950 р.

2. Спеціальні багатосторонні міжнародні договори з питань боротьби з окремими видами правопорушень та злочинів, в яких питанням взаємодії держав присвячено окремі частини договору (наприклад, ст. ст. 4-9 Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 19 грудня 1988 р.; ст. ст. 6-8, 11-12 Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації від 23.09.1971 р. тощо).

3. Універсальні багатосторонні міжнародні договори з питань правової допомоги (Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22.01.1993 р.).

4. Спеціальні багатосторонні міжнародні договори з питань кримінального провадження (такі, що регламентують окремі види співробітництва у кримінальному провадженні. Наприклад, Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 р., Конвенція про передачу засуджених осіб 1983 р. тощо).

5. Двосторонні договори України про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних і кримінальних справах.

6. Двосторонні договори колишнього СРСР про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних та кримінальних справах, по яких відповідно до Закону України від 12.09.1991 р. «Про правонаступництво України», Віденської конвенції про правонаступництво держав щодо договорів від 23.08.1978 р. Україна є правонаступником, і в ній застосовуються положення цих міжнародних договорів СРСР.

7. Консульські конвенції та угоди, що регламентують окремі питання співробітництва в сфері кримінального провадження (наприклад,

Консульська конвенція між Україною і Республікою Болгарія від 24.06.1996 р.).

8. Відомчі міжнародні договори [10, с. 116].

Висновки. З прийняттям КПК України 13 квітня 2012 року одержало легальне визначення в національному законодавстві поняття міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Так, міжнародне співробітництво під час кримінального провадження полягає у вжитті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків.

Правова регламентація міжнародного співробітництва у кримінальному судочинстві в Україні складається з двох частин – міжнародної і внутрішньодержавної. До складу міжнародної частини входять усі укладені чи ратифіковані Україною міжнародно-правові акти, що повністю чи частково присвячені питанням процесуального співробітництва. Національне кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, Кримінального процесуального кодексу та інших законів України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процес: підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Х.: Право, 2014. – 824 с.
2. Черноус Ю.М. Міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю / Ю.М. Черноус // Право та державне управління. – 2013. – № 4. – С. 106-111.
3. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами згідно зі Статутом Організації Об'єднаних Націй від 24.10.1970 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_569
4. Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків від 28.05.1970 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_341
5. Виноградова О.І. Принцип міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю // Право України. – 1999. – № 4. – С. 90-94.
6. Мінка П.Я. Адаптація вітчизняного кримінального та кримінально-процесуального законодавства до стандартів Європейського Союзу: окремі питання // П.Я. Мінка [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pravoznaves.com.ua/period/article/4089/%CC>.
7. Сердюк В.В., Бабанли Р.Ш.: «Загальні засади міжнародного співробітництва при наданні міжнародної правової допомоги у кримінальних справах: процесуальний аспект» // Часопис цивільного і кримінального судочинства № 6(9) – С. 113-132.
8. Конституція України від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

9. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України від 08.03.2013. – 2013 р., / № 9-10 /, стор. 474, стаття 88.

10. Підгородинська А.В. Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні: поняття та процесуальні форми // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія юридичні науки. – 2015. – Вип. 4. – Т. 3. – С. 114-118.

11. Антонюк А.Б. Правове регулювання надання міжнародної правової допомоги: проблеми та напрями вдосконалення / А.Б. Антонюк // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). – 2013. – № 4. – С. 234-239.

12. Кримінальний процес: підручник. / За заг. ред. В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 544 с.